

ALTERNATIIVSEID ETÜMOLOOGIAID V *PERU, VAIBUMA, VELBAS, VIDEVIK,* *VISTAR JA VÄNGE*¹

LEMBIT VABA

Annotsatsioon. Artiklis esitatakse uus või täpsustatud etümoloogiline tõlgendus sõnadele *peru* 'kergesti lõhkuma hakkav', *vaibuma* 'haigeks, viletsaks jääma; surema jt', *velbas* 'kaval, kelm (inimene)', *videvik* 'õhtune poolpime aeg', *vistar* 'vinn, punn' ja *vänge* 'vastikult maitsev; terav, kange; ropp, rõve'.

Võtmesõnad: etümoloogia, sõnalaenud, eesti keel, läänemeresoome keeled, balti keeled

peru

Eesti adjektiivil *peru* : *peru*, mrd (V) *pero* ' (kohkumisest) äkitselt jooksmata pistev või tagant üles lööv, kergesti lõhkuma hakkav, juhtimisele mittealluv (hobuse kohta); taltsutamatu, tormakas, tõrges (inimese kohta)' (EKSS 4: 187–188) on vasted vadja ja isuri keeles: vdj *pero* 'peru (hobuse kohta); tõrges, riuklik (hobuse kohta)', Ku *pero hepoinA* 'peru hobune', *peřroottaa*, *perossua* 'peruks minna' (VKS 4: 210; VKMSS: 363), is *pero(i)* 'peru, tõrges (hobuse kohta)' (Nirvi 1971: 399).

peru-adjektiivist lähtub mitmeid tuletisi, nagu *peru-kas* 'peruvõitu', *peru-ta-ma* 'peru olema' (VMS II: 194). Vanem leksikograafia tunneb rööpset tagavokaalset tüvevarianti *põru*: Göseken 1660: 440 unbendig / [ferox] *pörro*; Vestring 1998 [1710–1730]: 185 {*Pörro*} *perro hobbone*, {Stätisch} flüchtiges Pferd; Helle 1732: 160 *pörro* städtisch (Pferd); Wiedemann (1973: 803, 868) *peru* : *peru* (d *pero*), *põru* : *põru* 'jonnakus, jonnakus, kangekaelsus / Dämlichkeit, Rausch, Starrköpfigkeit'.

Julius Mägiste on konstrueerinud *peru*-sõnale keerulise arenguloo: adjektiiv on nimisõnast **perä* 'pära, tagaosa' tuletatud deminutiiv **peroj*,

¹ Autori soovil on säilitatud näidete algne vormistus.

mis eventuaalsest liitsõnast **peroj-ħepoj* on oletatavasti abstraheerunud adjektiiviks, et „omistuda pärapoolt pilduvale või muidu perutavale hobusele“ (Mägiste 1928: 14, 156, 221, 222–223). Mägiste mõttemäng liigitub pigem rahvaetümolooogia valdkonda. Seisukoha, nagu lähtunuks ee *peru* jt sõnast *perä*, on Mägiste esitanud uuesti EEW-s (VI: 1999, sub *peru*¹). Seda vähe- või pigem ebausutavat etümolooegiat on korranud SKES (III: 529), Raun (1982: 119) ja EES (362).

Nii häälikuliselt kui ka semantiliselt usutatavat ainekustikku kõrvutamiseks pakuvad balti keeled. Eventuaalne balti laenualus on *(s)*perV-*: ld *peřti* (*pěria, pěře*), *pěrti* (*pěria, pěře*) 'lööma, peksma, piitsutama; viskama, heitma; laskma, tulistama; müristama; vihtlema; kiiresti käima, sõitma, ratsutama', lt *pěrt* (*per ~ pęř, pęra*), mrd *perř²* 'lööma, peksma (karistuseks); vihtlema', *speřt* (*spęř, spęra*) 'jalaga lööma, põtkima (hobuse kohta), viskama, pilduma, tõukama, puskama; sisse lööma (välk)', *řis zirgs speřas* 'sel hobusel on komme tagant üles lüüa'; ablautsuhtega kuulub siia ld *spřiti* (*spřia, spřře*) 'jalaga lööma, jalaga eemale tõukama, põtkima, virutama; tagant või vägisi sundima, ajama, käskima; visalt nõudma, peale käima jt'; sõnaperesse kuuluv vn *nepěř³* 'kellelegi peale astuma, trügima, pressima, jooksma, sõitma, taguma, peksma, kolkima jt' pigem ei sobi semantiliselt ee-*vdj*-is esinemuse laenualuseks; ieur arhetüüp: **sp(h)er-* 'rebima, lööma, rabelema, viskama'. Laentüvi on kohanenud **oi*-liiteliste noomenitega, vrd nt ee *hapu* (< **happoi(-)* EEW 1: 284–285) või ee mrd *kuuru* 'lühikõrvaline (lammas)', sm *kuuro*, mrd *kuuroi* 'kurt' < blt (vrd lt *kuřns* 'kurt') või sl (vrd vblg *кърнъ* 'vigastatud, kõndistatud, tõlbistatud (eriti kõrvad, nina)', *окърнѣти* 'amputeerima', vn *корнать* 'ära lõikama, kärpima', *корноухый* 'lühikõrvaline').

Kirjandus: ME 3: 210, 990; EH 2: 548; LEW 1: 578; 2: 873–874; LEV 2: 40, 259–260; ALEW 2: 960–961; Smoczyński 2016: 1256–1257; Sereiskis 1933: 854; LKŽ; Vasmer III: 240–241; SRNG 26: 250–251.

vaibuma

Eesti verbi *vaibuma* 'vaikse(ma)ks jääma, vähem kuuldavaks muutuma; nõrgenema, vähenema; soikuma; surema' peetakse kõhklemisi *bu*-liiteliseks refleksiivtuletiseks verbitüvest **vajV-* (kust ee *vajuma*, sm *vajota* jt): Budenz 1884: 255: vrd *vajota*; SKES V: 1602–1603, 1607–1608: vrd *vajota*; SSA 3: 393: võib-olla seotud sõnadega *vajaa* 'mittetäielik, puudulik',

vajota; EEW 11: 3645: *vaibuma* ← verbaaltüvi **vajV-* + **-pu-*; Häkkinen 2004: 1434: ehituselt selge tuletis *vaja*-tüvest, kust ka *vajota*. Huno Rätsep (1992: 374) tõlgendab *vaibu*- uueks, *vaja*-tüvest 'puudus, vajadus, tarve, puudu olev, vajalik' tüvekonsonandi muutumise teel tekkinud sekundaarseks lihttüveks.

Pole kahtlust, et *vajuma* 'allapoole, maha langema, alanema; liikuma', sm *vajota* 'vajuda' jt, nähtavasti ka *vaev* 'häda, kannatusi valmistav tunne; pingutust nõudev töö', sm *vaiva* 'vaev, piin, valu, häda' jt on mõjutanud *vaibuma*-verbi semantikat (semantiline liin 'vajuma': *tolmupilv tõusis, ent vaibus peagi taas allapoole; päike vaibus silmapiiri taha* EKSS 6: 136; lisanäited EKMS IV: 339, *Vajuma*; III: 20, *Painduma*), kuid see tõlgendus ei vasta küsimusele, kuidas *vaibuma* semantilisse välja on ilmunud tähendused 'haigeks, viletsaks jääma' ja 'surema'. Naaberkeeled ei näi toetavat sellist tähendusarengut. See on ajendanud otsima lisaselgust sõnapesa kujunemisloos.

Kõnealuse läänemeresoome verbi kohta on järgmisi teateid:

- ee *vaibuma*, mrd *võibuma*, *voibuma* 'nõrgaks jääma, jõudu kaotama, raugema, väsinult vajuma või langema (tuul, vihmasadu, valu); väga väsima, roiduma; seismisest halba lisamaitset omandama' (EKMS II: 1184, *Nõrkema*; III: 617, *Riknema*; IV: 705, *Väsima*; 323: *Vaikima*; VMS II: 631, 706); Wiedemann (1973: 1289) *vaibuma*, *võibuma*, *voibuma* 'nõrgaks jääma, põduraks või jõuetuks jääma, sisse vajuma, väsinult maha vajuma, painduma / entkräftet werden, schwach oder matt werden, einsinken, ermattet niedersinken, sich biegen', *vaibutama*, *voibutama*, *voivutama*, *võivutama*, *võibutama* 'väsitama, nõrgaks tegema, kurnama, roiutama / sinken machen, abmatten, erschlaffen trans., erschöpfen, müde machen'; Müller 1600–1606 *Waiboma* 'nõrkema'; Göseken 1660: 170 einsinken *waibima*; Vestring 1998 [1710–1730]: 278 *Waiboma / arrawaiboma* Mat werden Sencken sich beugen; Helle 1732: 202 *arrawaibuma* matt werden, 212 *woiwotama* müde, matt machen;
- lvS *vaibt*, pr = preesens *-ub* 'piinama, vaevama / quälen' (Kettunen 1938: 464b);
- vdjKu *vaipu* 'vajus unne, jäi vaikseks' (VKKMS: 575);
- sm *vaipua* : *vaivu-* 'vajuda, langeda; kokku kukkuda, maha langeda; väsida, roiduda, nõrkeda, kokku vajuda; magama jääda; surra; mrd

tundetuks muutuda', *voipua* : *voivu-* 'väsida, nõrkeda, viletsaks jääda, jõuetuks muutuda' (SKES V: 1602–1603; SSA 3: 393);

- is *vaibu-* 'vaikida, rahuneda' (Nirvi 1971: 632);
- krj *vaipuo* 'väsida, nõrkeda, otsa jääda, rl surra; alaneda (veepind); lõppeda, otsa saada', *A vaibuo, vaiboa* 'alla vajuda, langeda; väsida, nõrkeda, kokku kukkuda (löögist); rl viletsaks jääda, surra', *voibuo* 'haigeks jääda; väsida; terveneda, kosuda; heale järjele saada' (Makarov 1990: 411, 438; KKS);
- lü *baibuda* 'väsida' (Kujola 1944: 14);
- vpsP *vaibuda* 'väsida, nõrkeda' (SKES V: 1603);
- (sm >) lpP *vai bāt jt* 'väsida, nõrkeda' (SSA 3: 393).

Mõeldav on selle läänemeresoome verbi **vaipu-* balti päritolu, eventuaalne laenualus **gvaib-* (või **gveib-*), vrd ld *gvaibti* (*gvaibsta, gvaibo*), *gveibti* (*gveibsta, gveibo*) 'jõuetuks, nõrgaks jääma, rammestust tundma, roiduma, teadvust kaotama, minestama', *gvaibēti* 'minestama, nõrgaks jääma', *gvaibulys* 'võimetus, jõuetus, minestus', lt *gvaiša* 'kehaline puue'. Balti keeli iseloomustava sõnaalgulise *gv-* ~ *g-* vahelduse tõttu on selle sõna-pere liikmed ka ld *geibti* (*geibsta* ~ *geibia, geibo* ~ *geibē*) 'jõuetuks, nõdraks jääma, lõppema, kärvama', *geibùs* 'nõrk, kidur, haiglane', *géiba, geibà, geibena, geibšas* 'haiglane, põdur, kurnatud, otsajäänud inimene või loom', *gybti* (*gybsta, gybo*) 'otsa, viletsaks jääma; kosuma, paranema (haigusest)', lt *gèibt* (*gèibst, gèiba*) 'vankuma, maha vajuma, hukkuma, surema', *gìbt* (*gìbst, giba*) 'minestama, meelemärkust kaotama, peapööritust tundma, vaevlema, piinlema' (> lvK *gī'bā* 'minestama / in ohnmacht fallen' Kettunen 1938: 58a), *giebt* 'nõrgaks jääma, kahvatuks muutuma', lt *guìbs* 'nõrk, rammetu, roidunud, jõuetu', *gùibt* (*gùibst, gùiba*) 'minestama, jõuetuks jääma'; ieur arhetüüp: **geibh-* 'painutama, kõverdama, koolutama / biegen'. Kirjandus: LEW 1: 143; Pokorny 1: 354; LEV 1: 331–332; Smoczyński 2016: 413; Sereiskis 1933: 209; LKŽ.

Läänemeresoome keeltes on tähelepanuväärsel hulgal balti laene, kus esineb diftong *ai*, mis kajastab balti *ai-*d, mõnigatel juhtudel ka balti *ei-*d, nt *kail* 'sookail' < blt **gaila-*, *kaim(as)*, mrd *kāim* 'nimekaim, (kauge) sugulane, kaaslane' < blt **kaim-*, *lahja* (< **lajha*) 'kõhn' < blt **laisa-* või **leisa-*, *paimendama* 'loomi karjatama' < blt **paimēn* jt. Lms *vaipV-* on kohanenud **pu-*liiteliste refleksiividega. Eesti mrd *vai-du-ma* 'riknema, kolkuma' (VMS II: 631), is *vai-tü-ä* 'väsida, roiduda' (Nirvi 1971: 683) on võib-olla vaadeldava refleksiivverbi **-tu-*liitelised variandid. Juhan

Väinaste (1925: 98) on juhtumit tõlgendanud dissimilatsioonina $v - b > v - d$. Ebaselge on diftongide *oi* ja *õi* päritolu verbides ee *voibuma*, *võibuma*, sm *voipua* jt. Mägiste (EEW 12: 3900) peab neid *vaibuma* häälikuvariantideks ning SKES (VI: 1804–1805) ja SSA (3: 467–468) seovad sm *voipua* 'väside, nõrkeda, viletsaks jääda, jõuetuks muutuda; terveneda, kosuda', krj *voibuo* 'haigeiks jääda jt' verbiga *voida* 'võida, suuta'.

velbas

Eesti adjektiivil *velbas* : *velpa* 'kaval, kelm (inimene)' (EKMS I: 1105, Kaval; III: 130, Petis; EKSS 6: 278) ei ole usutavaid etümoloogilisi vasteid teistes läänemeresoome keeltes. Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 1343) on adjektiiv registreeritud *as*-liiteta: *velpa* : *velpa* (P [= Pärnumaa põhjaeestiline osa]) 'kaval, kelm, riukaid täis / listig, verschlagen'. Hilisema murdekogumise käigus saadud teabe põhjal on levik selline: Tor PJg *velbas* 'kavalus, pettus', Põi Var PJg *velpamees* 'kelm, vigurimees'. Johannes Aavik (1919: 51; 1921: 131) on soovitanud murdesõna *velbas* kirjakeelde.

Julius Mägiste (EEW 12: 3784) arvates on *velb-as*, *velpa* kas eesti deskriptiivsõna või seotud soome sõnaga *vilppi* : *vilpin* 'pettus, petmine; ebaaus võte', mille vasted on krj *vilppi* id., *vilpistelläheze* 'teeselda; end varjata, redus olla' ja vdj *vilppi* 'eksitus, viga' (SKES VI: 1769; SSA 3: 450). Soome etümoloogilistes sõnaraamatutes on eesti vaste kas jäänud tähelepanuta või pole peetud kõrvutamist usutavaks; sm-krj-vdj esinemuse 1. silbi *i* ja ee *e* vastavus ongi ootamatu. EESi (597) järgi on *velbas* läänemeresoome tüvi ja kuulub ühte sõnaperre vdj-sm-krj esinemusega.

Nii häälikuliselt kui ka semantiliselt usutavat kõrvutusainest pakub leedu keel: *gvel̃bti* (*gvel̃bia*, *gvel̃bė*) 'omavoliliselt võtma, võõrast vara omastama, varastama, näppama', *gvel̃béjas* 'varas, petis', *gvel̃bikas* id.: *turguj būdavo visokių gvel̃bikų* 'turul oli [alatas] kõiksugu kelme', vrd ka *gvil̃bti* (*gvil̃bia*, *gvil̃bė*) 'kinni haarama' (LEW 1: 180; Smoczyński 2016: 413–414; Sereiskis 1933: 210; LKŽ). Kas see, alguses üsnagi ahta levikuga eesti murdesõna on balti laen, vajab lisauuringuid.

videvik

Eesti sõnaperel, mille tuntuim esindaja on *videvik* 'õhtune poolpime aeg, hämarik; hämarus' (EKSS 6: 308–309), ei ole teadaolevalt vasteid väljaspool

eesti keeleala. Julius Mägiste järgi on sõnapere etümoloogia ebaselge (EEW 12: 3805–3806). Alo Rauna (1982: 202) arvates on tegu eesti deskriptiivsõnaperega. Olen juba varem avaldanud seisukoha (Vaba 2011: 757), et kõne all võib olla balti päritolu sõnapere, mis on seotud semantilise kompleksiga *’särama, läikima, helkima’, kuid detailise etümoloogilise analüüsi esitan käesolevas arutluses.

Kõik teadaolevad sõnapere liikmed on morfoloogiliselt liitsed, laiendatud rea noomeniliidetega, nagu Mägiste (EEW 12: 3805–3806) on osutanud: *vid-u* (< *-u* või *-o*) ’hämarus; hämu, vine; kissis, pilukil olek’, *vidu-jas* ’hämar, hagune’, *vidu-kas* id., *vidu-ne* id., mrd, rl *vidu-s* : *vidu-se* ~ *vidu-kse* ’videvik, hämarik, videvikuaeg’, *vid-e* (< *-e*) ’hämarus’, *vide-v* : *vide-va* ’hämar, udune’, *vide-vik*, mrd *vide-rik* ’videvik’, mrd, rl *vide-lik* id. jmt (EES 6: 308–310; VMS II: 668–669). Sõnaperel on ka puhkepausi tähendus: *videvikku pidama* ’videvikus ilma tuld üles võtmata aega veetma’. Regilauludes räägitakse sellest, et valguse ja pimeduse piiril olevat videvikuaega kasutati nii puhkuseks kui ka talviste tubaste tööde tegemiseks, nt Kuu *videlikus vüöd kudunud*, / *koidus kindad kirjutanud* (VK III: 266); Hlj *videvik viib magama* (VK VI/1: 460); Khn *põlõ tämä pidänd pitkä jõdust* (VK VII/1: 448).

Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 1353, 1375) leidub sõnapere kohta sellist ainestikku: *vidu* : *vidu*, *vide* : *vide* ’hämarus, hämarik, udu, vine / Trübe, Dämmerung, Nebel, Dunst’, *vidukas* ’hämar, pimedavõitu, ähmane / dämmerig, düster, trüb’, *videvik*, *vidus* : *viduse* ~ *vidukse*, *viderik* : *videriku* ’hämarik, õhtu, (poet) lääs, õhtukaar / Dämmerung, Abend, (pt) Westen, Abendgegend’, *viduma* : *veun* ’jõude olema, videviku ajal puhkama / müssig sein, in der Dämmerung ausruhen’, *vidustama* ’videviku ajal puhkama / in der Dämmerungszeit ausruhen’. Veel vanemas leksikograafias on sõnapere noteeritud nii: Göseken 1660: 97 Abends dämmerung / *widdo aigk*, 408 wenn sich Tag und Nacht scheiden (crepusculum) *widdo Aick*; Vestring 1998 [1710–1730]: 288 *Widdo wallo* Die Demmerung, *Ohto widdokal* / *Ohto Widusse Aegus* abents in der Demmerung; Helle 1732: 301 *widdewik* die Abend-Dämmerung; Hupel 1780: 311 *widakas* dunkel; Dunkelheit r., *widdewik* Abenddämmerung; das Ausruhen während der Dämmerung r., *widdo wallo*, *widdus*, *widdokas* die Dämmerung, *õhto widdokal* oder *õhto widdusse aegus* des Abends in der Dämmerung r.

Eventuaalne balti laenualus on **svidō*, vrd ld *svidà* ’hiilgus, sära’, *svidēti* (*svida*, *svidéjo*) ’särama, läikima, helkima, vilkuma, sirama, sätendama,

kilgendama', *svidùs* 'läikiv, särav, helkiv, vilkuv, sätendav', lt *svíst* (*svíst, svída*) 'koitma, valgeks minema', *aizsvíst* 'hämarduma hakkama', vrd ld *švísti* (*šviñda ~ švÿsta ~ šviñta, švito ~ švìdo*) = *svísti* (*sviñda ~ svÿsta, svìdo*) 'koitma, valgeks minema, valgenema, sàrama lõõma, selgima (taevas)'; ieur arhetüüp: **suid-* ~ **suid-* 'sàrama, helendama' (LEW 2: 952–953; 2: 1045–1046; LEV 2: 340; ALEW 2: 1002, 1064; Smoczyński 2016: 1331–1332; Sereiskis 1933: 945, 975; LKŽ).

Eesti sõnaperel on laenualuselise pöördtäendusliku suhe. Valgust ja pimedust tähistavas mõisterühmas on semantika polariseerumine ja valguse ning pimeduse piiriala märkiva sõnavara bipolaarsus väga iseloomulik. Mõned näited: ee *puhe* : *puhte* 'koidik, koidupuna; õhtuvidevik, eha', *pilkane*: p. *pimetus* 'väga pime, kottpime', mis kuulub samasse sõnaperesse kui *pilkama, pilkuma* 'silma pilgutama; sàrama, helkima', sm *pilko(i)ttaa* 'vilkuda, välkuda' (EEW 7: 2051, 2052); sks *dämmern* 'hämarduma; koitma (hakkama)', *Dämmerung* 'hàmarus, hãmarik, videvik; aovalgus, puhe, koit', ld *bréksti* 'valgenema, koitma; hãmarduma, pimenema', mpr *bítai* 'õhtul' (LEW 1: 55–56; PKEŽ I, 144–147) jt.

vistar

Eesti *vistar* : `vistra, ka *vister* : *vistra* tähistab 'rasunäärmete ummistumisest lähtuvat mädapõletikku nahal' ehk rahvapàrasemalt 'vinni, punni, koeranaela'. Kirjakeeles on laiemalt kasutusel sõna *ik*-liiteline tuletis *vistrik* : *vistriku* (EKSS 6: 386), murdekeeles ka *visrik* (VMS II: 695), Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 1373) *vistar* : *vistra, vister* : *vistra, vistrik* : *vistriku* 'vill, vistrik, vinn / Blase, Blatter, Bläschen, Pustel, Eiterköpfchen'. Vanemas leksikograafias on teateid nii sõna *vistar* kui ka *vistrik* kohta: Göseken 1660: 239 hitzblätter (papula) *wistar*, A: 141 Blase von Brand (pusula) *Wistar*; Vestring 1998 [1710–1730]: 292 *Wistrik* G ko Eine blatter {Narbe}; Helle 1732: 210 *wistrik* ein Blatterchen, das von selbst auffähret; Hupel 1780: 314 *wistrik* ein Blätterchen das von selbst auffährt; die Narbe r.

Eesti sõnal on etümoloogiline vaste üksnes kuraliivis: *vištàr* 'vinn, vistrik / finne' (Kettunen 1938: 490a; Raun 1982: 207; EES: 610). Eesti ja liivi sõnade võimalikku balti algupàra on kahtlemisi oletanud Julius Mägiste, laenualuselise siiski osutamata (EEW 12: 3892–3893). Hããlikuliselt lähedast ja sisuplaanilt sobivat kõrvutusmaterjali leiab balti keeltest vaevata, ent peamurdmist valmistab hããlikulise vastavuse seletamine. Oletan, et eesti-liivi

esinemuse võimalik balti laenualus on **instir-*, mille jätkajad leedu keeles on *instiras* 'nahaalune tõuk, vagel / *закожный червь*' (Endzelīns 1974: 199; *k*-tu häälikukuju kohta vt siiski ka Būga 1959: 219) ja sekundaarsed foneetilised variandid epenteetilise *k*-ga *inkstaras*, *inkstiras*, samuti häälikumuutusega *-ks-* > *-kš-* *inkštiras*, *iñkštiras* (> pl mrd *jinksztir*, *jinksztыр*) 'vistrik, vinn, rasupunn; tõuk, vastne, vagel, kiinimuhk veise nahas; keeritsuss (*Trichinella spiralis*)' (Būga 1958: 276–277; LEW 1: 185–186; Laučiūtė 1982: 78; ALEW 1: 43; Smoczyński 2016: 30; Sereiskis 1933: 237; LKŽ). Endzelīns (1974: 199) järgi on need liitega *-ir-as* tuletatud alustüvest, mille jätkaja on vld *insčios* pl, ld *įsčios* pl 'üsk, sisikond' ja lt *ìekšas* pl 'sisikond' < **instj-* (vt ka Būga 1958: 307, 326; LEW 2: 188).

Tüvesisene *-n-* on laenamisel kolme konsonandi järjendist *-nst-* välja langenud. Läänemeresoome keeltest on praeguse uurimisseisuga juba ridamisi teada balti laene, kus silbilõpuline *n* on sarnase häälikuehitusega laentüvedest fonotaktilistel põhjustel välja langenud, nt ee *ahas* : *ahta* 'kitsas' << vlms **aštas* < blt **anštas*: ld *añkštas* 'kitsas, ahas' jt (lisanäiteid vt Vaba 2015: 178). Proponeeritud laenualus ei selgita aga sõnaalgulise *v-* olemasolu. Tõsi, läänemeresoome balti laenude hulgas on mõned proteetilise *v-*ga näited (ee *Kuu vohl* ~ *vuhl* 'kitsetall', *voon* 'lambatall', sm *vuota* '(karus)nahk', ee *V voho-paats* 'paakspuu'), kuid neis on *v-* sünenenud labiaalvokaali *o* (*u*) ette. Kui aga oletada laenamist semantiliselt küll sobivast balti sõnaperest, mille jätkajad on ld *vikšras* 'röövik, (liblika, mesilase) larv; vaenukõis; jõhvuss (*Gordius aquaticus*)' (? < **vik-sra*) (LEW 2: 1250; LKŽ), nurjab oletuse laenulise sõna konsonantism, sest seletuseta jääks tüvesisese *t* teke.

Sõnaalguline *v-* on oletatavasti tekkinud lähedase häälikuehituse ja semantikaga sõnade eeskujul, nagu ee mrd *vism* (*avesi*), *visa* (*vesi*) 'õisvesi, haava- või villieritis' (EKMS I: 347, Haav; EKMS II: 1010, Mäda; EKMS IV: 486, Veri; VMS II: 693, 694), vrd vdj *vizvata* 'mädaneda (haava kohta)', sm *visva* 'koemahl; mäda', is *visvata* 'eritada mäda', krj *visva*, krjA *vidžvu* 'haavavedelik, mäda' (vt ka SSA 3: 463). Sellesse mõisterühma on sobitunud ka ee mrd *vistravesi* (EKMS I: 1142, Keha vedelained). *sk*-lised häälikukujud *viske*, *viskes* jt 'vistrik, mädavill, kubel' (EKMS II: 1019, Mädanikud ja kasvajad) lähtuvad ilmselt verbist *viskama* (vt EEW 12: 3889; Neetar 1990: 146: „Võib-olla on tegemist *vistar* / *vister* 'vistik' - - - mõningase mõjuga?“; samal moel kirjeldab vistrike teket nt lt *uzmetās pūte* 'viskas üles vistriku' või vn *прыщ выскочил* 'vistik hüppas üles, s.o tekkis või ajas üles').

skr- ja *sr-*järjendiga Pha Tõs *viskar*, Nõo *viskri* ja Urv *visri* 'lööve, vistrik' (VMS II: 693, 694) on kontaminatiivsed häälikukujud sõnadest *viske(s) + vistar*. Hel *vistnik*, Hel San *vispre* pl, Krk *vispel*, Pst Hls Krk *vistel* (? < *vister* + sks *Pustel* 'vistik, vinn') kujunemislugu jääb mõneti hämaraks (VMS II: 694, 695), kuid *vistar* ~ *vister* etümoloogia selgitamise seisukohalt pole neil määravat tähtsust. *vistar* ja *vister* on kohanenud *ar-lõpuliste* (resp. *er-lõpuliste*) noomenitega.

Liivi *vištār* võib olla eesti laen. Tähenduselt kattub *vištār*-sõnaga osaliselt kuraliivi *ajstar*, *ajstar* 'vinn, vistik (näol), punn (kiinimuhk veise nahas) / finne (im gesicht); maden in der haut des viehes' (Kettunen 1938: 5a). Vilhelm Thomsen (1890: 158) on kõhklemisi esitanud kõrvutuse balti vastetega lt *anksteri* pl ja ld *ánkštāras*, *ánkštiras* 'kuumavistik, vinn; veiste parmutõuk, larv, vastne'. Thomseni seisukohta kordab Jalo Kalima (1936: 88), kes peab sõnade kokkukuuluvust kindlaks ja rekonstrueerib võimalikuks laenualuseks **ajkstaras*². Dentaalnasaali püsimine *ank*-järjendis läti sõnas osutab kurapärasusele (Büga 1961: 473) ega saa olla liivi sõna laenualus. Pakun kaht seletust. Balti keeltele on iseloomulik ulatuslik tüve- ja järelliidete sonantide vaheldus vokaaliga (vt Endzelīns 1951: 92), mis tuleb esile nt juhtudel *be-ñ-gti* ~ *be-ĩ-gti* 'lõpetama', *tva-ñ-kas* ~ *tva-ĩ-kas* 'leitsak', seega võiks oletada laenualust **aikstVr-*. Kuna vokaaliga rööbiku kohta pole andmeid, on tõepärasem oletus, et liivi *ajstar* on balti laenualuse ja (eesti päritolu) sõna *vištār* kontaminatsioon.

vänge

Oletan, et eesti *vänge* 'vastumeelne, vastikult maitsev, haistmis- või maitsmismeeli ärritav, terav, kange; ropp, rõve jt' on potentsiaalne balti laen, millele olen juhtinud tähelepanu juba varem (Vaba 2011: 758), kuid detailse etümoloogilise analüüsi esitan siinses arutluses.

² E. Setälä (1894: 243) on selle substitutsioonijuhtumi üle arutlenud nii: „Wenn man im finnischen *ais* < *aij* annehmen könnte, wäre ja das wort sehr wichtig; man könnte schliessen, dass die baltischen lehnwörter im finnischen noch an der veränderung des nasals im finnischen teilgenommen haben. Aber – und das ist ein grosses aber – das wort *aistar* kommt nur im livischen vor, weshalb dessen existenz im urfinnischen gar nicht sicher ist; dazu erregt noch die abweichende behandlung des lit. sz [= š] bedenken.“

vänge on **edä*-adjektiiv, samatüvelised on Wiedemanni sõnaraamatus (1973: 1332) eri adjektiiviliidetega *vänk-ijas*, *vänk-jas*, *vänje-l* : *väng-la* 'vastikult maitsev, terav, kange (maik, lõhn); ebameeldiv, vastik / widrig schmeckend, streng, scharf, mächtig, durchdringend (von Geschmack oder Geruch); fig. unangenehm, widerwärtig', *väng-lik* = *wänge*. Hilisema murdekogumise käigus on registreeritud nt Kuu Riid *vängel* 'vänge', Aud *vängne* 'ebameeldiv' (VMS II: 721); adjektiiv osaleb ka võrdlustes, nt [*õlu on*] *vänge ja kõllane nigu hobese kusi, vänge kui vene sitt* (KM). Eesti vanemas leksikograafias leidub *vänge* kohta järgmisi teateid: Göseken 1660: 402 Streng / [austerus] *wänge*, 399 störrisch / (charitatis expers, morosus) *wänglick*; Helle 1732: 200 *wänge ja kange maggo* ein sehr widerlicher Geschmack; Vestring 1998 [1710–1730]: 275 *Wänge ja kange maggo* Ein sehr wiederlicher Geschmack. Rev; Hupel 1780: 301 *wänge ja kange maggo* ein sehr widerlicher Geschmack H., 621 widerlich *wänge* r. d.

Eesti adjektiivil on vasted liivi ja vadja keeles: lvK *vājG*, pl *vājgud* 'vastik, vastik maik; taaritaoline jook / widerlich, widerlicher geschmack; ein dem dünnbier ähnliches getränk', *vājgi*, pl *vājgist* 'vastiku maitsega, tülgestav, ebameeldiv / widerlich schmeckend, ekelhaft, unangenehm' (Kettunen 1938: 508a), *väng makā* 'lõila maitse', *väng kard* 'vänge hais' (Viitso, Ernštreits 2012: 357) | vdj *vānkävā* 'vänge (nt sealiha) / приторный', *vānkilā* 'vastik, vänge, jälk (mingi toit, nt kitsevõi) / противный, отвратительный, приторный', *vāntšelā*, *vānkkel* 'vastik, vänge (rasvane sealiha, mingi maitse, hais); lääge, imal (nt magesõstrad) / противный, отвратительный; приторный', Ku *vānkelĀ* 'vastik (hais)' (VKS 7: 248–249; VKKMS: 619). Eestiga piirnevatest läti murrakutest (Lode, Jeri) registreeritud adjektiiv *veņģēns* 'ebameeldiv, vastik, tülgestav, mõru' on ilmne eesti laen (Kagainė 2004: 230).

Soome etümoloogiasõnaraamatutes (SKES VI: 1840–1841, SSA 3: 482–483) on seda eesti-liivi-vadja sõnaperet kahtlemisi kõrvutatud sõnadega, mis on sisuplaanilt ekspressiivsed, nagu sm *vängätä* 'vastu väita, vastu ajada, vastu punnida; tülitseda; trügida, kippuda', mrd *vānkā* 'tüli, riid', *vānkeä* 'jäik, kange, paindumatu (nt look, õngeritv); tugev (inimene)', *vānkelä* 'paindumatu, tõrges; tülikas', *vānk(k)yrä* 'köver, kooldus (nt inimene, puu); pahur, tõre' jt, is *vāngissellä* 'vastu ajada'; krj *vānkätä* 'vastu väita; täis toppida, laduda (nt puid koormasse)' jt, ee mrd *vāngama* 'kõrvale kalduma, sinna-tänna käänduma', *vāngima* 'kõrvale kalduma; kõrvale juhtima, kõrvale kallutama; sundima' (osaliselt ilmselt

< rts *svänga* 'pöörama; (oma arvamust) muutma jt'). Selle mitmepalgelise ainekuga on eesti, liivi ja vadja sõnu semasioloogiliselt siiski raske seostada. Julius Mägiste (EEW 12: 3980) on ebaseeldivat maitset ja lõhna märkivad ee *vänge* jt liigitanud läänemeresoome deskriptiivsõnadeks, kuid ei ole sõnaperele esitanud vasteid ei läänemeresoome keelte lõuna- ega põhjarühmast.

Üsna usutav etimoloogiline perspektiiv avaneb kõrvutamisel balti ainesega: võimalik balti laenualus on kas **vang-* või **veng-*, vrd ld *vangùs* 'laisk, loid, pikaldane, saamatu, kohmakas; hirmuäratav, õudne; alistumatu, visa hingega; maitsetu, kolkunud (õlu)', *vengùs* 'laisk, loid', *véngti* (*véngia*, *véngé*) 'vältima, kõrvale, eemale hoidma, hoiduma (millestki ebaseeldivast), puiklema, end välja keerutama', *vañgti* (*vañgsta*, *vañgo*) 'loid, uimane olema', *pavañgti* 'vältima, kartma', mpr sg ak *wangan* 'lõpp'; balti sõnapere seostub indoeuroopa arhetüübiga **ueng-* (Büga 1959: 94–94; LEW 2: 1195, 1223; ALEW 2: 1186, 1216–1217; Smoczyński 2016: 1589, 1617–1618; Pokorny 2: 1148–1149; Sereiskis 1933: 1043, 1052; LKŽ). Häälikulisi raskusi kõrvutamiseks pole: nii blt **a* (**vang-*) kui blt **e* (**veng-*) substituuks võib olla *ä* (kuid pole välistatud, et tegu on tagavokaalse tüve kõrvale tõrjunud eesvokaalse tüvevariandiga); samuti on läänemeresoome keeltest teada *ng*-järjendiga (lms **-ŋk-*) laenujuhte (*angerjas*, *lang*, *singas* 'viljatera idukoht', ? *ving* 'suits, karm' jt). Semantiline areng on võinud kulgeda ehk nii: '*ebaseeldiv (mida soovitakse vältida)' → 'ebaseeldiv maitse, lõhn'.

Lühendid

blt – balti algkeel, balti keeled; ee – eesti keel; eeL – lõnaeesti murdekeel; eeP – põhjaeesti murdekeel; ieur – indoeuroopa algkeel; is – isuri keel; krj – karjala keel; (krj)A – aunusekarjala keel; ld – leedu keel; lms – läänemeresoome keeled; lpP – põhjalapi keel; lt – läti keel; lvK – kuraliivi keel; lvS – salatsiliivi keel; lü – lüüdi keel; mpr – muinaspreisi keel; mrd – murdesõna; pl – poola keel; rl – rahvaluulekeel; rts – rootsi keel; sks – saksa keel; sl – slaavi algkeel, slaavi keeled; sm – soome keel; vblg – vanabulgaaria keel; vdj – vadja keel; (vdj)Ku – vadja keele Kukkusi murre; V – Võru murre; vld – vanaleedu keel; vlms – varaläänemeresoome algkeel; vn – vene keel; vpsP – põhjavepsa keel

Kirjandus

- Aavik, Johannes 1919.** Uute sõnade sõnastik. Tartu: Istandik.
- Aavik, Johannes 1921.** Uute sõnade ja vähem tuntud sõnade sõnastik. 2. parand. ja täiend. tr. Tallinn: A. Keisermann'i kirjastus.
- ALEW 1–3** = Altlitauisches etymologisches Wörterbuch 1–3. 2015. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill, Dagmar S. Wodtko. (= Studien zur historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft 7. Hrsg. Harald Bichlmeier, Velizar Sadovski.) Hamburg: Baar.
- Budenz, József 1884.** Az ugor nyelvek összehasonlító alakтана. – Nyelvtudományi Közlemények 18, 161–319, 456–471.
- Būga, Kazimieras 1958.** Rinkiniai raštai I. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Būga, Kazimieras 1959.** Rinkiniai raštai II. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Būga, Kazimieras 1961.** Rinkiniai raštai III. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- EEW 1–12** = Julius Mägiste. Estnisches etymologisches Wörterbuch 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- EES** = Eesti etimoloogiasõnaraamat. 2012. Koost. ja toim. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Peatoim. Iris Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EH 1–2** = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga 1934–1946. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai I–II. Rīgā: Grāmatu apgāds.
- EKMS I–IV** = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu des traductions en français. (= Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne nr. 3.) Stockholm: Vaba Eesti.
- EKSS 1–6** = Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6. 2009. „Eesti kirjakeele seletus-sõnaraamatu“ 2., täiend. ja parand. tr. Toim. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Endzelīns, Jānis 1951.** Latviešu valodas gramatika. Rīgā: Latvijas valsts izdevniecība.
- Endzelīns, Jānis 1974.** Darbu izlase II. Rīgā: Zinātne.
- Göseken, Heinrich 1660.** Manuctio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Reval: Gedruckt und verlegt von Adolph Simon / Gymnasij Buchdr.

- Helle, Anton Thor 1732.** Kurtzgefaßte Anweisung Zur Ehstnischen Sprache, in welcher mitgetheilet werden I. Eine Grammatica, II. Ein Vocabularivm, III. Proverbia, IV. Ænigmata, V. Colloqvia. Halle: Gedruckt bey Stephan Orban.
- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Herausgegeben von August Wilhelm Hupel. Riga, Leipzig: J. F. Hartknoch.
- Häkkinen, Kaisa 2004.** Nykysuomen etymologinen sanakirja. Juva: WSOY.
- Kagaine, Elga 2004.** Lokālie somugrismi latviešu valodas Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Kalima, Jalo 1936.** Itämerensuomalaisten kielten baltilaiset lainasanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kettunen, Lauri 1938.** Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kujola, Juho 1944.** Lyydiläismurteiden sanakirja. Ainekset keränneet Kai Donner, Jalo Kalima, Lauri Kettunen, Juho Kujola, Heikki Ojansuu, Elvi Pakarinen, Y. H. Toivonen ja E. A. Tunkelo. Toimittanut ja julkaissut Juho Kujola. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Laučiūtē** = Юрате Алоизовна Лаучюте 1982. Словарь балтизмов в славянских языках. Ленинград: Наука.
- LEV 1–2** = Konstantīns Karulis 1992. Latviešu etimoloģijas vārdnīca 1–2. Rīga: Avots.
- LEW 1–2** = Ernst Fraenkel 1962–1965. Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Makarov** = Г. Макаров 1990. Словарь карельского языка (ливвиковский диалект). Петрозаводск: Карелия.
- ME 1–4** = K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīca 1–4. 1923–1932. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium / Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds.
- Mägiste, Julius 1928.** *oi-*, *ei-*-deminutiivid läänemeresoome keelis. Läänemeresoome nominaaltuletus I. Mit einem Referat: Die *oi-*, *ei-*-Deminutiva der ostseefinnischen Sprachen. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis) B XII: 2.) Tartu.
- Müller 1600–1606** = Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirso, Külli Prillop 2000. Toim. Jaak Peebo. Georg Mülleri jutluste sõnastik. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12.) Tartu: Tartu Ülikool.

- Nectar, Helmi 1990.** Deverbaalne nominaaltuletus eesti murretes. I. Toim. V. Pall. Tallinn: [Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituut].
- Nirvi, R. E. 1971.** Inkeröismurteiden sanakirja. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- PKĚŽ I = Vytautas Mažiulis 1988.** Prūsų kalbos étimologijos žodynas I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Pokorny 1–2 = Julius Pokorny 1949–1959.** Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Bern: A. Francke AG Verlag.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma, Toronto: Maarjamaa.
- Rätsep, Huno 1992.** Uute lihttõvede saamise viisidest eesti sõnavaras. – Festschrift für K. Rédei zum 60. Geburtstag. Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. (= Studia Uralica 6.) Wien, Budapest, 371–375.
- Sereiskis, B[enjaminas] 1933.** Lietuviškai-rusiškas žodynas. Kaunas: Med. d-ro A. Lapino ir Grigorijaus Volfo leidinys.
- Setälä, E. N. 1894.** Ueber einen „guturalen“ nasal in urfinnischen. – Festschrift til Vilh. Thomsen fra disciple. Udgivet i anledning af hans femogtyveårige doktorjubilæum 23 marts 1869–23 marts 1894. København: Gyldendalske boghandels forlag, 230–245.
- SKES I–VII = Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola 1974–1981.** Suomen kielen etymologinen sanakirja. 1–7. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Smoczyński, Wojciech 2016.** Słownik etymologiczny języka litewskiego. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. Na prawach rękopisu. [https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczyński W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf) (30.04.2019).
- SRNG 26 = Словарь русских народных говоров 26.** 1991. Ленинград: Наука.
- SSA 1–3 = Suomen sanojen alkuperä.** Etymologinen sanakirja 1–3. 1992–2000. Päätt. U.-M. Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Thomsen, Vilhelm 1890.** Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog. En sproghistorisk undersøgelse. (= De kgl. Danske Videnskabselskabets skrifter 6. Historisk-philosophiske klasse, afdeling 1:1.) København: Blanco Lunos.
- Vaba, Lembit 2011.** Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – Keel ja Kirjandus 10, 734–763.
- Vaba, Lembit 2015.** Sõna sisse minek. (= Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 73.) Tallinn: [Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts].

- Vasmer, Max I–IV** = Фасмер, Макс 2004. Этимологический словарь русского языка I–IV. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. Москва: Астрель Аст.
- Vestring, Salomo Heinrich 1998 [1710–1730]**. *Lexicon Estonico Germanicum*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Viitso, Tiit-Rein, Valts Ernštreits 2012**. *Līvõkīel-ēstikīel-leļķīel sõnārõntõz*. Tartu, Rīga: Tartu Ülikool, Latviešu valodas aģentūra.
- VK III** = Vana kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I. 1938. Toim. Herbert Tampere. Tallinn: Kultuurkoondis.
- VK VI/1–2** = Vana Kannel VI/1–2. Haljala regilaulud. 1989. Toim. Eduard Laugaste. Tallinn: Eesti Raamat.
- VK VII/1** = Vana kannel VII/1. Kihnu regilaulud. 1997. Koost. ja toim. Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Instituut.
- VKKMS** = Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. 1980. Ainekset kerännyt L. Posti, painokuntoon toimittanut S. Suhonen L. Postin avustamana. (= *Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIX.*) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VKS 1–7** = Vadja keele sõnaraamat 1–7. 1990–2011. Toim. Elna Adler, Merle Leppik, Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- VMS I–II** = Väike murdesõnastik I–II. 1982–1989. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Valgus.
- Väinaste, J. 1925**. Häälikuvaheldusnähtustest eesti keeles. – *Eesti Keel* 5–6, 89–111.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893]**. *Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.

Võrgumaterjalid

- ERA** = Eesti regilaulude andmebaas. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas>.
- KKS** = Karjalan kielen sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/karjala>.
- KM** = Kõnekäändude ja fraseologismide andmebaas. <http://www.keelevaab.ee/>.
- LKŽ** = Lietuvių kalbos žodyno (t. 1–20, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas 2005. <http://www.lkz.lt>.

Alternative etymologies V

LEMBIT VABA

The article presents new or clarified etymological interpretations of the words *peru* ‘easily startled, skittish, given to bolting (of a horse)’, *vaibuma* ‘to grow weaker, fade away, die’, *velbas* ‘sly, crafty (person)’, *videvik* ‘twilight’, *vistar* ‘pimple, pustule’ and *vänge* ‘disgusting, foul (taste)’.

Julius Mägiste speculated that Estonian *peru* : *peru* ‘easily startled, skittish, given to bolting’ (of a horse); unruly, boisterous, recalcitrant (of a person=’, Votic *pero* ‘recalcitrant, cunning (of a horse)’, Ingrian *pero(i)* id. is a derivation with the diminutive suffix **-oi* from the noun **perä* ‘rear, back part’, which has presumably been abstractified into an adjective from the compound word **peroi-hepoi*, to “refer to a horse that jolts backward or bolts”. However, Mägiste’s explanation belongs to the category of folk etymology. Phonetically and semantically plausible source material for the word can be found in Baltic languages: Baltic **(s)perV-*: Lithuanian *per̃ti* ‘hit, strike, whip; throw; shoot; thunder; whisk; go quickly, travel, ride’, Latvian *spērt* ‘kick, stamp (of a horse), throw, cast, push; crash (of lightning)’; Indo-European archetype: **sp(h)er-* ‘tear, hit, flounder, throw’. The loan stem has conformed to nominals with the **-oi* suffix.

The Finnic verb stem *vaipu-* (Estonian *vaibuma*, dialectal *võibuma*, *voibuma* ‘grow weak, lose strength, fade, fall tiredly (wind, rain, pain); to become very tired, worn out; acquire a bad taste from standing around’, Salaca Livonian *vaibt* ‘torment, trouble, worry’, Votic *vaipu* ‘fell asleep, went quiet’, Finnish *vaipua* ‘sink, fall, break down; fall asleep; die; dialectally, to become numb’, Ingrian *vaibu-* ‘be quiet, calm down’, Karelian *vaipuo* and others ‘grow tired, weaken, die; recede (water level); end, run out’, Ludic *baibuda* ‘grow tired’, Vepsian *vaibuda* ‘grow tired, weaken’) is with some hesitation considered a reflexive derivation with the suffix *-bu* from the stem **vajV-* (Estonian *vajuma*, Finnish *vajota* ‘to fall/sink down’ and others, Finnic *vajaa* ‘incomplete, lacking’). *vajuma-*, as well as the *vaev* ‘trouble, distress’ family, has substantially influenced the semantics of the verb *vaibuma*, but this interpretation does not explain how *vaibuma* has also acquired the meanings of ‘grow sick, feeble’ and ‘die’. Analogy to neighboring languages does not support this kind of semantic evolution. It is plausible that Finnic **vajpu-* is of Baltic origin: Baltic **gvaib-* (or **gveib-*): Lithuanian *gvaibti*, *gveibti* ‘grow weak, powerless, weary, lose consciousness, faint’, *geibti* ‘grow weak, powerless, end, die’; Indo-European arhetüüp: **geibh-* ‘bend, crook, warp / German *biegen*’.

The narrowly distributed Estonian adjective *velbas* : *velpa* ‘sly, crafty (person)’ does not have plausible etymological equivalents in other Finnic languages. Julius Mägiste regards *velbas* either as a descriptive word or as related to Finnish *vilppi* ‘fraud, deception; dishonest ploy’, which corresponds to Karelian *vilppi* (same meaning as in Finnish) and Votic *vilppi* ‘mistake, error’. In Finnish etymological dictionaries, the Estonian word has either been ignored or the relationship has not been considered believable; the correspondence between the first-syllable *i* in Finnish/Karelian/Votic and *e* in Estonian is indeed unexpected. Phonetically and semantically plausible source material is found in the form of Lithuanian *gvel̃bti* ‘seize, steal, pilfer’, *gvelbėjas* ‘thief, swindler’, *gvelbikas* (same meaning). Whether this initially quite restricted Estonian dialect word is a Baltic loan requires further study.

The Estonian word family headlined by the word *videvik* ‘twilight’ (EKSS 6: 308–309) does not have any known equivalents outside of the Estonian language area. Julius Mägiste regards the etymology of this word family as unclear (EEW 12: 3805–3806). I propose a Baltic etymology: Baltic **svidō*: Lithuanian *svidà* ‘brilliance, shine’, *svidėti* ‘shine, glisten, glimmer’, *svidūs* ‘shining, glistening, glimmering’, lt *svīst* ‘dawn, become light’, *aizsvīst* ‘to begin to grow dark’; Indo-European archetype: **suid-* ~ **suid-* ‘shine, glow’.

The Estonian word family has the opposite meaning of its loan base. In the space of words denoting light and darkness, the polarization of semantics and the bipolarity of vocabulary marking the boundary of lightness and darkness is quite typical.

Estonian *vistar* ~ *vister* denotes ‘a pus inflammation caused by the clogging of fat glands’ or more colloquially ‘pimple, zit, pustule’. The word has an etymological equivalent only in Courland Livonian: *vištār* ‘pimple, whitehead’. The possible Baltic origin of these Estonian and Livonian words has been postulated, with some doubts, by Julius Mägiste, without specifying the loan base (EEW 12: 3892–3893). I surmise that the possible loan base is Baltic **instir-*: Lithuanian *instiras* ‘subcutaneous maggot, grub’, *inkstaras*, *inkstiras*, *inkštīras*, *iñkštīras* ‘pimple, zit, pustule; grub, maggot, warble in a cow’s skin; trichina (*Trichinella spiralis*)’. In Estonian and Livonian, the stem-internal *-n-* in the loan base has disappeared from the consonant cluster *-nst-*. The word-initial *v-* has presumably developed on the example of words with similar phonemic structure and semantics, such as Estonian dialect *vism(avesi)*, *visa(vesi)* ‘discharge from a blister or wound’, cf. Votic *vizvata* ‘to rot (of a wound)’, Finnish *visva* ‘tissue fluid, pus’, Ingrian *visvata* ‘to discharge pus’, Kaerlian *visva* and others ‘liquid from a wound, pus’. *vistar* and *vister* have conformed to the patterns of *ar-* and *er-* final nominals respectively.

Livonian *vištār* may be a borrowing from Estonian. Semantically, the word partially overlaps with Courland Livonian *āīstar*, *āīstar* ‘pimple, zit (on face), warble in a cow’s skin’. Vilhelm Thomsen and Jalo Kalima have, with some reservations, drawn a parallel between this word and the Baltic equivalents, Latvian *anksteri* and

Lithuanian *ánkštaras*, *ánkštiras* ‘heatspot, pimple; gadfly larva, grub, maggot’. The preservation of the dental nasal in the *ank-* cluster in the Latvian word indicates Courland origin and therefore this cannot be the loan base of the Livonian word. Typical in the Baltic languages is the widespread alternation of sonorants with vowels, in both stems and suffixes, which can be seen in e.g. *be-ñ-gti* ~ *be-ĩ-gti* ‘finish’, *tva-ñ-kas* ~ *tva-ĩ-kas* ‘sultry weather’; thus, it can be conjectured that the loan base could have been **aikstVr-*. As there is no evidence of a parallel variant with a vowel, the more plausible suggestion is that Livonian *ajstar* is a contamination of the Baltic loan base with the (Estonian-origin) word *vištär*.

Estonian *vänge* ‘disagreeable, disgusting (taste), irritating (smell or taste), sharp, strong; obscene, bawdy’ and related words, the equivalents of which are Livonian *vājG* ‘repulsive (taste); kvass-like drink’ and Votic *vāñkävä* ‘disagreeable, disgusting (e.g. pork)’, *vāñkilä* ‘disagreeable, disgusting, revolting (food)’, is a potential Baltic loan: Baltic **vang-* ~ **veng-*: Lithuanian *vangùs* ‘lazy, languid, sluggish, incapable, awkward; fearsome, terrible; indomitable, tenacious; tasteless, stale (beer)’, *vengùs* ‘lazy, languid’, *véngti* ‘avoid, keep/stay away from (something unpleasant), evade, prevaricate’, *pavañgti* ‘avoid, fear’; Indo-European archetype **ueng-*. The semantic development may have proceeded as follows: ‘*unpleasant (desirable to avoid)’ → ‘unpleasant taste, smell’.

Keywords: etymology, loanwords, Estonian language, Finnic languages, Baltic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com